
ПЕРЕКЛАДИ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

І ВЛЯЖЕТЬСЯ ПОРОХ...

Алай

Розділ IV

12. Гості

Трикамерна в'язниця під маєтком перетворилася на сховище з двох відсіків – в одному зберігали срібло, в іншому – зброю нового зразка, куплену у військового уряду провінції через уповноваженого Хуана.

Сам уповноважений поїхав, забравши із собою велику кількість опіуму й залишивши натомість кількох вояків навчати наших солдатів. Доволі значна площа поза маєтком, на яку можна було б висіяти вісімсот доу¹ пшениці, перетворилася на плац. Цілісіньку зиму звідти лунали вигуки й тупіт, а також летіла курява. Наші військовозобов'язані чоловіки, які перед минулим походом згідно з регулярним військовим статутом крокували строем і вправлялись у стрільбі, тепер виглядали цілком достойно. Туси навіть скликав цілу групу кравців, щоб якнайшвидше розробили для них єдину форму: чорний довгий халат із застібкою по діагоналі й обшитий тибетським сукном пулу, вишитим хрестиком у трьох кольорах – червоному, жовтому й синьому, а також пояс із червоного шовку, на який було причеплено багнет. Обшивка в офіцерів нижчих рангів була зі шкіри видри, вищих – із шкіри леопарда. Найвищий ранг мав мій старший брат Тендзін-Гонпо, він був очільником війська, тож його одяг був обшитий цілим шматком шкіри бангладешського тигра. Ще ніколи ніхто з туси не мав так ретельно підготовленого війська.

Курява над тимчасовим плацдармом уляглась тільки перед самим новим роком.

Коли сніг станув, на дорозі з'явився новий людський потік.

То були туси-сусіди разом із командою своїх слуг та охоронців.

Дролма загадала мені відповісти на питання, навіщо вони прийшли. Я сказав, що вони прийшли відвідати родичів. Вона ж знову запитала, чому вони не приїздили до нас відвідувати у минулі роки?

Родина Майці вимушена була розіслати своїх підлеглих у далекі місця з дорученнями. Тільки так на момент приїзду непроханих гостей було звільнено час для того, щоб приготуватись до всіх необхідних церемоній, а також розстелити внизу килими, зняті з горішнього поверху, викотивши їх аж за двір, і вистелити ними доріжку аж за ворота й до конов'язі на майдані. Хлопчики-раби чекали там, зігнувшись у поклонах, готові щомиті стати східцем для гостей, які сходили з коней.

Кожен туси вів із собою цілий загін коней, і ще коли вони були на невидимих з маєтку гірських серпантинах, у прозорому морозному повітрі розносився дзвінкий голос дзвіночків, прив'язаних у них на шиях. У цей час уся родина туси

¹ Доу – китайська міра сипучих тіл, дорівнює приблизно 10 літрам.

збиралась у кімнаті та наказувала слугам подавати чай із вершковим маслом, щоб зігрітись. Вони сьорбали його маленькими ковтками – одну піалу, другу, третю. Таким чином, коли члени родини туси поставали перед гостями, їхні обличчя вилискували червоним і яскраво контрастували із землисто-сірими від морозу і дорожньої втоми обличчями останніх. У цьому всі ті прибулі здалеку туси втрачали свій авторитет. На початку ми були надзвичайно ввічливі до гостей, адже батько особливо розпорядився поводитись так, щоб ми не викликали в людей враження про родину Майці як про вискочок. Проте гості самі викликали в нас відчуття своєї вищості. Вони приїздили сюди кожен із своїм проханням, однак їх усі можна було звести до двох типів.

По-перше, це була безпосередня вимога дати їм насіння тих дивовижних рослин, завдяки яким Майці так швидко розбагатіли.

По-друге, то була пропозиція віддати свою молодшу сестру або доньку за сина туси Майці, мета чого, звичайно, – все те ж насіння.

Втім, єдиним результатом цих їхніх дій було те, що родина Майці, члени якої хотіли бути скромними, неймовірно запишалась. На всі шлюбні пропозиції ми погодились. Старший брат дуже задоволено зауважив:

– Навіть якщо ми з братом поділимося порівну, нам кожному дістанеться по три-чотири дружини!

Батько на це тільки загрозливо цикнув.

Старший брат посміхнувся й пішов собі шукати місце, де він міг би побавитись своїми двома улюбленими речами – жінками й зброєю. Причому він цим обом речам також подобався. Дівчата вважали наближення до нього за велику честь. Зброя – також. Прості люди говорили, що зброя – то продовження руки старшого панича в родині Майці – і що довша зброя, то довша ця рука. Цікавий контраст до цього складало те, що мене люди вважали нездатним стріляти чи розуміти жіночу красу.

І от цієї радісної зими усі сусідні з родиною Майці туси, які приїздили її відвідати, перетворились на її ворогів. Тому що вони не отримали дивовижного макового насіння.

Відтак виникла одна чутка і з блискавичною швидкістю поширилась із півночі на південь, зі сходу на захід: хоча кожному туси його статус надавав китайський імператор, тепер усі вони почали говорити, що Майці піддалися китайцям. Відтак родина Майці за одну ніч зробилась зрадницею в очах тибетців.

З приводу того, чи давати нашим сусідам-туси дивовижне насіння, уся наша родина – троє розумних: батько, мати й старший брат і ще я – дурник – проводили нараду. Вони – звичайні люди і мають звичайний розум, тому вони одноставно виступили проти того, щоб дати комусь бодай одну зернину. А я сказав: це ж – не срібло! Вони цикнули на мене й вигукнули: хіба ж то не срібло?! Насправді я мав на увазі зовсім не те, однак вони не дали мені договорити. Я хотів сказати, що ця річ росте в степу, а не лежить, як срібло, в підвалах маєтку Майці.

Я договорив другу половину речення:

– Їх і вітром може зав'язати.

Однак ніхто мене не слухав, точніше, вони зробили вигляд, що не чують моїх правдивих слів. Служниця Дролма смикнула мене за руку, закликаючи замовкнути; коли вона вдруге посмикала мене за руку, я вийшов за нею. Вона сказала:

– Дурний ти, тому тебе ніхто й слухати не хоче.

– Однак таке маленьке насіння навіть птахи на крилах можуть рознести в землі сусідів, – відказав я.

Говорячи це, я вже задирав її спідницю на краю ліжка. Ліжко почало рипіти, і в такт йому Дролма постійно проказувала: дурник, дурник, дурник... Я не знав, чи я справді дурень, однак робити це мені було радісно. По завершенні на душі в мене зробилось набагато приємніше. Я сказав Дролмі:

– Ти зробила мені боляче, коли стисла.

Вона раптом упала на коліна переді мною й сказала:

– Паничу, коваль просить мене одружитись із ним.

Мої очі відразу ж наповнились слізьми, і я почув свій голос, що говорив з якоюсь смішною інтонацією:

– Однак я не зможу без тебе.

Поки вони, звичайні люди, в кімнаті засідань ламали голови над тим, як убе-регти насіння, я лежав, заховавшись між грудьми Дролми. Вона сказала, що хоча я й дурний, однак знаю в житті достатньо, якщо слізьми відповідаю на догляд. Ще вона сказала, що я думаю, що не зможу без неї, тому, що в мене ще не було інших жінок. І що в мене буде нова служниця, мені на пару. У цей момент я, ніби її син, схлипуючи, сказав:

– Однак я не зможу без тебе.

Вона погладила мене по голові й сказала, що не зможе бути зі мною все життя, і коли я по-справжньому зрозумію жінку, я сам відмовлюсь від неї. Вона сказала:

– Я вже нагляділа одну дівчину, вона найкраще тобі пасує.

На другий день я сказав матері, що час видати Дролму заміж.

Мати спитала мене, чи ця холуйка щось мені сказала. На душі в мене було порожньо, однак я відповів зовсім байдужим голосом, яким старший брат зазвичай говорив про жінок:

– Я хочу підібрати собі іншу жінку, таку ж, як я.

По обличчю матері відразу ж покотились сльози, й вона сказала:

– Дуренький мій синку, ти теж нарешті зрозумів жінку.

14. Людські голови

Туси Майці зробились об'єктом ненависті інших туси лише через якесь сі-реньке макове насіння.

Хоча туси один по одному зазнавали в нас невдачі, це не шкодило іншим туси також випробовувати свою вдачу. Ближчі до нас туси казали так: якщо ми об'єднаємось, то разом станемо сильними і змусимо інших туси підкоритись нам, а тоді заволодіємо всією країною. На що туси Майці їм відповідав, він не має наміру панувати, а лише хоче заможнo жити разом із своїми людьми. Туси з даль-ших місць казали інакше: наші землі розділені такими широкими просторами, що навіть якщо наша міць зросте, вам це не буде загрожувати. Їм туси Майці від-повідав таким чином: “Немає річки, яку б велика людина не перейшла”.

Коли прийшла весна, батько сказав:

– Більше вже ніхто не прийде.

Однак старший брат нагадав батькові:

– Є ще один туси, який до нас не навідався.

Туси Майці почав рахувати на пальцях. Раніше, враховуючи й Майці, було ві-сімнадцять туси. Згодом імператор ханьців знищив три родини. Однак боротьба між братами за чільне місце в родині іншого туси призвела до виділення двох но-вих родин. Крім того, в одного з туси не було нащадків, тож його землі поділили між собою на дві частини його дружина й управитель. Таким чином, враховуючи

й родину Майці, все одно залишалось вісімнадцять туси. Шістнадцять із них уже по черзі нас відвідали, не з'явився тільки туси Ванбо, який незадовго перед цим воював із нами.

– Він не приїде, бо зганьбить себе, – сказав батько.

– Він приїде, – відказав старший брат.

– Тоді він – не тибетець, якщо заради якоїсь дрібнички приїде до свого ворога. Усі ті туси, які тепер ненавидять нас, будуть його зневажати.

– О Небо, батьку, які ж у тебе застарілі думки!

– Що значить застарілі думки?

– Нічого не значить. Тільки він не обов'язково приїде до нас кланятись. Він може зробити це в інший спосіб.

– Я ж його перемиг, невже він наважиться забирати щось у мене силою? – вигукнув батько. – Хіба він мало наляканий?

Однак насправді туси Майці вже зрозумів, про що йому говорив син, і його охопив біль, майже розчарування, ніби він побачив, як дорогоцінне насіння розлітається на всі чотири сторони, і на землях інших людей розкривається безліч квіток.

Навіть я відчув потужний біль, що пронизував батькове серце, скуштував тієї ж гіркоти, що збралась у нього на губах, пережив той самий настрій, коли людина не хоче, аби їй про щось нагадували. Ми всі знали, що інші туси цілком можуть так зробити, а ми ніяк не зможемо їм завадити. Тож ні до чого нагадувати про справу, у якій ми – беспорядні, хіба що собі додати болю.

Цілком розумний мій старший брат у цьому питанні повною мірою виявив недолугість розумної людини. Він міг у дуже простому питанні побачити складність, про яку інші й не здогадувались. Того дня наш майбутній туси Майці також показав цю свою рису – він самовдоволено заявив:

– Вони прийдуть, щоб украсти.

Те слово справило надзвичайно сильну дію – ніби куля влучила в туси. Однак він зовсім не розсердився на старшого брата, а тільки запитав:

– Що ти пропонуєш?

Старший брат запропонував, щоб туси віддав наказ зібрати до маєтку все макове насіння і видавати його централізовано тоді, коли настане час сіяти. На що туси відповів, тепер уже не приховуючи сарказму в голосі:

– Якщо зібрати насіння тепер, коли ось-ось приїде час його сіяти, хіба підлеглі не відчують втрату довіри? До того ж, якби вони хотіли вкрати, давно слід би було починати. Знаєш, вони дійсно можуть вдатися до інших засобів, наприклад, викупити його.

Майбутній туси дивився на чинного туси й не міг нічого сказати.

У незручній ситуації, що склалася, на обличчі дружини туси з'явився радісний вираз.

– Але якщо вже заговорили про це, то, дійсно, слід запобігти, – провадив далі туси, – принаймні, потрібно бути гідними себе.

Мати сказала до старшого брата, посміхаючись:

– Ти ж можеш зробити цю справу сам, навіщо турбувати свого батька?

Майбутній туси пішов виконувати цю справу, наполягаючи на своєму, як міг.

Наказ швидко помчав поверхами вниз, а насіння, так само швидко, почало надходити поверхами нагору. При цьому ніхто не дошукувався, скільки його було приховано, і чи потрапила якась його кількість до рук інших туси ще до цього моменту. Саме під час цього збору насіння один місцевий староста упіймав

злодіїв, що крали макове насіння. Вони були людьми туси Ванбо. Ватажок відрядив людину запитати, чи потрібно їх доправити до маєтку туси. Старший брат розкричався:

– Звісно, потрібно! А що ще з ними робити?! Я знав, що вони будуть красти. І я знаю, що вони хотіли вкрасти, але ще не зробили цього. Доправте їх сюди, і нехай кат приготується! Подивимось, що то за сміливці такі!

Кат Ярі прийшов на виклик.

Місцем страти було обрано майдан перед маєтком.

З правої сторони майдану були влаштовані конов'язі, а по лівій стороні – встановлені ганебні стовпи. Їхнє розташування там мало не лише практичне значення, але й символізувало авторитет туси. Кожний із цих стовпів було зроблено з міцної дерев'яної колоди, на верхівку якої встановлено лійку, повну отруйних хробаків. У нас було визначено декілька провин, покарання за які передбачало, що винуватця прив'яжуть до ганебного стовпа на з'їдання хробакам. Під лійкою було влаштовано залізний обруч, який можна було відкрити ззаду і закріпити в ньому шию злочинця. Під цим обручем, у свою чергу, стирчали двоє розставлених в сторони плечей, тому здалеку ця споруда, разом із лійкою нагорі, була схожа на городне опудало, підсилюючи враження сільського пейзажу навколо нашого маєтку. Насправді то була залізна палиця, прикріплена впоперек до ганебного стовпа, завдяки якій злочинців змушували стояти з піднятими руками. Хтось зауважив, що таким чином складається враження, ніби жертва летить у небо. Ближче до землі на стовпі були прироблені два залізних кільця, у яких закріплювались ноги на висоті кісточок. Навколо ганебного стовпа були ще деякі речі: круглий камінь, що виблискував металічним блиском, і диба, видовбана в стовбурі куннігамії. Усе це разом з іншими дрібними речами створювало дуже своєрідну сцену, центром якої був, власне, ганебний стовп. Без ката Ярі ця сцена виглядала б не так характерно.

Ось і кати – Ярі-старший попереду, а Ярі-молодший – позаду.

Обидва вони мали довгі руки й довгі ноги, при цьому ходили, накульгуючи, мов цапи, перевалюючись, і вертіли туди-сюди витягнутими шиями, мов наполохані олені. Відколи існували туси Майці, відтоді існувала й ця родина катів. І протягом цих сотень років у родині Майці ніхто не був схожий на свого предка, а от усі Ярі виростили однакові – з довгими руками й ногами, що постійно тремтіли. Вони існували з того, що карали людей – били батогами, вкорочували їм кінцівки або страчували в різний спосіб. Багато хто волів робити вигляд, що в світі не існує Ярі, однак вони існували – у якомусь потужному мовчанні. Тепер кати вийшли на майдан перед маєтком. За плечима в Ярі-старшого була велика шкіряна торба, в Ярі-молодшого – маленька. Оскільки я до цього побував у родині катів, то знав, що вони несли в цих торбах.

Побачивши мене, Ярі-молодший по-дитячому усміхнувся, а потім нахилився й почав виконувати свою роботу. Торби були відкриті, й звідти на сонячне світло витягнули один за одним знаряддя для катування. До стовпа виштовхали людину, яка крала насіння. То був високий і войовничий на вигляд чолов'яга, вищий навіть від ганебного стовпа. Очевидно, туси Ванбо відправив на цю справу своїх найкращих людей.

У руках Ярі-старшого затанцював шкіряний батіг. Щоразу коли він опускався на тіло людини, то рвучко звивався, мов змія, ніби прагнув щось зірвати з неї – одяг або шмат шкіри. Той чоловік насамперед отримав двадцять ударів батогами. При кожному ударі батіг збігав униз по його ногах, і коли Ярі-старший прибрвав

батіг, ноги того чолов'яги виявились голісінькими, жодної нитки на них не залишилось. Місце, по якому бив батіг, говорило людям, що на ганебному стовпі – злодій. Той чоловік поглянув на свої ноги й виявив, що тканина їх уже не прикриває, однак шкіра лишилась неушкодженою. Цього він не міг витримати й відразу ж почав галасувати:

– Я – підлеглий туси Ванбо! Я – не злодій! Я за наказом свого господаря прийшов шукати потрібну йому річ!

Тут на сцену вийшов старший панич родини Майці й спитав:

– І як же ж ти її шукав? Може отак відкрито й голосно? Чи потайки й криючись?

Ненависть до ворога в людях – завжди напоготові, мов срібло в сховищах: коли потрібно, тоді й можна використати. Тож щойно стих голос старшого панича, як люди закричали:

– Убити! Убити його! Скарати на смерть!

– Ех, шкода! – зітхнув той чоловік.

– Шкода своєї голови? – перепитав старший панич.

– Ні, шкода, що запізнився.

– Ну, це тебе не позбавить від смерті.

Сміливець розреготався:

– Хіба я міг би повернутись живим, якщо йшов на таку справу?

– Видно, що ти сміливець. Кажи, якщо в тебе є прохання, я його виконаю.

– Віднесіть мою голову господарю, нехай знає, що я був відданим йому до кінця. Я хочу постати перед ним ще раз, а вже тоді закрию очі.

– Ти – дійсно сміливець, якби ти був моїм підлеглим, то знав би шану від мене.

Останнє прохання того чоловіка до мого старшого брата полягало в тому, щоб його голову доправили до господаря якнайшвидше, адже він хотів побачити господаря, поки ще не згасне світло в його очах.

– Інакше зовсім не личить воїну, – сказав він.

Старший панич наказав приготувати швидкого коня. Далі все було дуже просто. Кат відв'язав верхню частину тіла чоловіка, при тому, що ноги все ще були прив'язані до ганебного стовпа, таким чином навіть людина з найміцнішою статуєю повинна була опуститись на коліна. Кат розумів, що старший панич, сам герой, співчуває героєві, тож не хотів завдавати останньому багато страждань, рука його піднялась, ніж опустився, все – дуже вправно, і голова з бумканням покотилась на землю. Зазвичай відрубані голови падають обличчям униз і вгризаються в землю. Однак ця голова впала обличчям догори, її очі продовжували світитись, а в кутиках губів ще трималась ледь помітна іронічна посмішка. Мені здавалось, що то – посмішка переможця. Не чекаючи, поки я докладно роздивлюсь усе це, голова зникла під червоною ряднинкою, піднялась на коня й за мить опинилась уже в далечині. Однак мене не полишала думка, що в тій посмішці щось крилося. Брат тільки висміяв мене:

– Хіба ми можемо розраховувати на те, що твоя голова нам щось повідомить?²

Не чекаючи, поки я заперечу, мати сказала:

– У нього хоч і дурна голова, однак іноді має рацію. Хіба хтось може бути певним, що він помиляється?

Старший панич завжди був розважливим, тож сказав:

– Це – всього лише посмішка раба, який мав змогу залишитись вірним господареві до кінця.

² Оповідачем у романі є молодший син туси Майці, який не сповна розуму.

Розумні люди завжди такі: розважливі і водночас непоступливі, лагідні, але й залишаються при своєму.

Туси Ванбо несподівано знову направив своїх людей. Цього разу двох. Ми вчинили, як і минулого разу. Коли ці дві голови, ще теплі, мчали вдалечінь на швидких конях, старший панич стиха сказав:

– Ця справа починає мене непокоїти.

Люди туси Ванбо з'явилися знову, тепер – утрюх. Цього разу мій старший брат розреготався й сказав:

– Здається, Ванбо жартує з нами ціною голів своїх рабів? Ну що ж, якщо в нього надмір людей, ми їх порубаємо.

Тільки цього разу відрубані голови ми не відправляли. Натомість ми відрядили посланця на швидкому коні. Послання його було дуже простим: після належних привітань туси Майці вітав туси Ванбо з тим, що в нього такі сміливі й віддані раби. Туси Ванбо не відповів листом, однак відрядив своїх людей, щоб забрали й ці три голови. Щодо їхніх тіл, то він попросив лам здійснити належний обряд і спалити їх на березі річки.

Через таку гучну подію ніхто навіть не відчув, що весна вже прийшла.

Щойно зібране в маєток макове насіння знову роздали і засіяли ним ще більшу площу.

16. Коли вуха квітують

Ми їздили всю весну, однак об'їхали лише половину земель Майці.

На початку літа ми досягли півдня. Звідти потрібно було повертатись на північ. Управитель сказав мені, що ця оглядова поїздка завершиться тільки восени, коли почнуть збирати врожай.

Ті південні місця, де ми були зараз, лежали якраз на кордоні із землями туси Ванбо. Тут мене наздогнав посланець із дому. Туси наполягав, щоб я довше пробув на кордоні. Задум туси був цілком зрозумілий – він хотів, щоб туси Ванбо напав на нас – невеличкий загін, очолюваний дурним паничем і кульгавим управителем. Однак противники були не дурні, вони не хотіли провокувати тепер надзвичайно сильного туси Майці й давати йому привід знищити себе. Тож навіть коли ми навмисне перетнули кордон, люди противника тільки потайки слідували за нами, не виказуючи себе.

У той день вранці пішов дощ, тож кульгавий управитель наказав, щоб ми нікуди не їхали, адже все одно вони не наважаться щось вдіяти. Тож краще всім відпочити один день, а на завтра вже вирушити на північ.

На дворі шелестів дощ, конюхи перековували коней, а охоронці перевіряли свою зброю. Два співаки співали пісню, перегукуючись високим і низьким голосами. Управитель розстелив перед собою аркуш паперу й узявся писати туси Майці листа з доповіддю про події на кордоні. Я лежав на ліжку й слухав, як барабанить дощ по намету.

Опівдні дощ раптом припинився. Знічев'я я наказав сідати на коней. Коли ми знову перетнули кордон на тому ж самому місці, сонце пробилося крізь щілину в хмарах і почало пекти нам спину. Важкі краплі роси змочили нам ноги, тож коли ми натрапили на місцину з низькою травою, ми сіли там, щоб просушити наші чоботи.

У лісі ховалися стрільці туси Ванбо із самопалами, націленими нам у спину. Коли знаєш, що в спину тобі дивиться зброя, виникає таке відчуття, ніби там тебе гризе хробак: те місце свербить, і його проймає легкий біль, схожий на поколювання. Однак вони не наважувались стріляти. Ми знали, де саме влаштували

засідку ті стрільці, і в наших кулеметах було повно патронів, тож найменший рух – і ми б накрили їх вогняним дощем. Тому в мене був достатньо безпечний настрій, щоб помилуватись навколишнім пейзажем. Спостерігати гірські красиви краше всього відразу ж, коли розвидниться після дощу. Тільки тоді все вбирається в найбільш яскравий колір і найбільш зворушливе світло. Зазвичай, проїжджаючи тут на коні, я зауважував, що під деревами куннігамії квітнуть красиві яскраві квітки. Сьогодні ж вони були особливо красивими, і я вказав на них управителю. Той, поглянувши на них, сказав:

– Це ж наш мак!

Він тоді так і сказав: “наш мак”.

Тепер ми дійсно бачили, що це – й правда ті самі квіти, завдяки яким туси Майці досягнув могутності й розквіту. Їх було три квітки, вони струнко стояли під сонячним промінням, а їхні пелюстки аж світилися. Управитель розташував у позицію наші вогняні сили – тільки тоді ми змогли піти до квіток. Стрільці відкрили вогонь із засідки: Бах! Бах! Бах! Бах! – пролунали чотири гучні постріли, схожі на удари в надтріснутий гонг. Напевне, стрільці були сповнені жаху, інакше чому б тоді після чотирьох пострілів із наших людей тільки одного було вбито, а одного – поранено? Шаман, який перевіряв їжу на отруйність, упав на землю долілиць і схопив у жменю великий жмут трави, а співак схопився за плече й присів; кризь щілину в його пальцях потекла кров. У мене склалося враження, що мої люди відкрили вогонь після короткого затишшя. Це скидалося на раптовий буревій. Коли стрілянина стихла, в лісі не було вже жодного звуку, тільки розстріляні листки повільно падали з дерев. Усі четверо стрільців, зіщулені, мов закоцюбли від холоду, лежали мертві під деревами.

Я тепер уже не пригадаю, чому я тоді не вирішив просто зірвати ті квітки, а наказав людям багнетами викопати їх. Однак результат цього всіх ошелешив. Під трьома квітками виявились три дерев’яні квадратні скриньки, в кожній з яких містилось по гнилій людській голові. Маки виростили з їхніх вух. Якщо тепер пригадати, що ми карали крадіїв макового насіння, саме відрубуючи їм голови, а потім повертали ці голови туси Ванбо, стане зрозумілим, звідки взялися ці маки. Ті люди, перш, ніж їх упіймали, ховали насіння в своїх вухах. Отже туси Ванбо здобув макове насіння з черепів жертв!

А розквітлі таким чином вуха були для нього способом вшанувати своїх героїв.

Ми відмовились від наших планів їхати на північ, а чимшвидше погнали коней назад, до маєтку. По дорозі ми з управителем говорили про те, що ця новина неодмінно вразить усіх.

Однак ми навіть не уявляли, *наскільки* вони будуть вражені, особливо старший брат.

Цей розумний хлопець підскочив зі свого місця й заволав:

– Хіба це можливо, щоб із вух мертвих виростили квіти?!

Раніше він ставився до мене надзвичайно дружньо, навіть можна сказати, що між синами наших предків-туси раніше не було ще жодного іншого старшого брата, який би так добре ставився до молодшого. Однак цього разу все було не так. Він підняв на мене той палець, який означав презирство³, й сказав:

– Ти – бовдур, що ти розумієш?

Після чого кинувся до управителя з вигуком:

– Це вам щось примарилось!

³ У Тибеті вказувати пальцем (вказівним) можна тільки на худобу, тож відносно людини такий жест буде образою й вираженням презирства.

Мені було трохи шкода брата. Адже він був найрозумнішою в світі людиною. І його вразливим місцем був страх випадково утнути якесь безглуздя. Зазвичай він до всього ставився з недбальством. Це зовсім не означало, що його нічого не цікавило, просто він таким чином показував усім, що він розумний і без жодних зусиль чітко розбирається в усьому і все робить, як слід. Відчувши ненависть із боку брата, я й сам схотів, аби все це було лише маренням. І щоб я міг пробудитись у наметі на південних кордонах, і на дворі все так само шелестів би дощ.

Однак усе це було дійсністю. Я лягнув у долоні.

Увійшов Сонам-Г'ялцен і розгорнув пакунок, що тримав у руках.

Дружина туси відразу ж закрила ніс шовковою хусткою. Таши⁴ не дозволялося так зводити, тож коли кімнату заповнив сморід, я почув, що її потягло на нудоту. Усі повільно підійшли до гнилої голови. Брат хотів переконатись, що макову стеблину не запхнули туди навмисне, тож спробував її висмикнути. Однак гнила голова піднялась разом із стеблиною. Тоді він потрусив її. Дружина туси зойкнула від страху, й усі побачили, як по голові пішли тріщини, потім вона розкололась на шматки, які посипались на землю. Усі бачили, що корінь того маку виходив із глибини вушної раковини, а його вусики тяглися аж у мозок. Батько, дивлячись на старшого брата, сказав:

– Схоже, що не людина його посадила, а він сам виріс.

Брат, витягнувши шию, ледь видавив із себе:

– Я теж так думаю.

Тут заговорив лама-знахар, який до сисі мовчав. Усі його називали ламою, тому що він так хотів, але насправді він був шаманом і дуже добре знався на забобонах, замовляннях і ворожіннях. Він розпитав мене, в якому напрямку цей череп було закопано в землю? Я відповів, що на північ, тобто, якраз у напрямку туси Майці. Він знову запитав, чи був він закопаний під деревом? Я відповів, що так. Тоді він сказав, що там, дійсно, не тільки вкрали насіння, але й вдалися до найбільш лихого прокляття на адресу Майці. А до брата він сказав таке:

– Не потрібно так дивитись на мене, паничу! Майці мене годують і утримують, тож я повинен казати все, що знаю.

– Кажі сміливіше, ламо, не бійся, – заохотила його дружина туси.

– Чого саме стосується прокляття? – спитав туси.

– Щоб дізнатися це, мені потрібно бачити всі речі, що були разом з головою, – відказав лама-знахар. – Не знаю, чи другий панич привіз усе, що там було?

Звичайно ж, ми привезли із собою всі речі.

Тоді лама-знахар обкуруив кімнату димом білої рути, щоб вигнати нечистий дух, і пішов вивчати привезені нами речі. Брат також кудись вибіг. Туси запитав в управителя, як ми помітили маки. Той розповів йому всю історію в подробицях, не замовчуючи при цьому й важливої ролі, яку зіграв молодший панич. Почувши це, туси спочатку кинув погляд на мою матір, а потім подивився на мене якимсь новим поглядом. Потім він зітхнув, з чого я зрозумів, що він все одно вважає мене дурним. Уголос він, однак, сказав таке:

– На північ з оглядом поїдеш наступного року. Я дам тобі ще більший супровід.

– Чому не дякуєш батькові? – спитала мати.

Однак я сидів і мовчав.

У цей момент увійшов лама-знахар із доповіддю:

⁴ Ім'я служниці другого сина туси, тобто оповідача.

– Туси Ванбо прокляв наш мак. Він наслав на нього град розміром із куряче яйце, що прибив його в час найпишнішого цвітіння.

– Ну що ж, якщо він хоче позмагатись із нами, почнемо від сьогодні, – сказав туси, зітхнувши.

Усі почали радитись із приводу події, а я, сидючи там, заснув.

Коли я прокинувся, вже розвиднілось. Виявилось, що поки я спав, хтось укрит мене пледом. У той момент я згадав про ще одну річ і підкликав пальцем ламу-лікаря. Той підійшов і, посміхаючись, запитав:

– Може, очі панича ще щось угледіли?

Я розповів йому про ліки, що їх мені подарував ватажок Сунба, і про те, що я їх викинув. Він відразу ж розкричався:

– О, Небо! Це ж такі чудодійні ліки! Хіба тепер хтось може перетворити на пігулки силу вітру й світла? Паничу, – запитав далі він, – ти їх і в рот не брав?

– Трохи брав, – відповів я.

– А коли тебе знудило, було таке відчуття, що з живота хоче вийти хробак?

– Не хробак, а риба, казав панич, – зауважив управитель.

– Так і є, так і є, – розчаровано зітхнув лама. – Якби ти ту річ повністю виблював, тоді й хвороба тебе відпустила б.

Лама є лама, він завжди все по-своєму каже.

– Ну нічого, нічого, – продовжував він, – оскільки цього не сталося, ми змогли викрити Ванбо.

– Буде війна? – спитав я в батька.

Він кивнув.

– Тоді вона буде називатись “макова війна”, – додав я.

Усі глянули на мене, однак ніхто не запам’ятав цих слів. У минулому, коли туси Майці тільки з’явилися, у кожного з них був власний літописець, який записував слова й дії туси. Тому навіть зараз ми знаємо, що робили, їли й говорили щодня перші три покоління туси Майці. Однак потім один із тих бідолах записав подію, яку не слід було записувати, й четвертий туси Майці вбив його. Відтоді в Майці не було літописців, тож ми тепер не знаємо, що робили туси наступних поколінь. Посада літописця, яку можна було передавати в спадок, з’явилась разом із посадою ката, однак рід ката продовжувався й досі, а от літописці зникли. Іноді в мою дурну голову приходила думка про те, що якби я був туси, я б обов’язково завів собі літописця. Адже, напевне, це дуже цікаво через деякий час переглянути записи й згадати, що я говорив і робив. Одного разу я сказав до Сонама-Г’ялцена:

– Колись я призначу тебе своїм секретарем.

Однак цей раб відразу ж вигукнув:

– Краще я поміняюсь місцями з Ярі – нехай він буде літописцем, а я буду катом!

Тож тепер я подумав, що якби дійсно в нас був літописець, він би вже стояв за моєю спиною і слинив олівця, щоб записати таку красиву назву: макова війна.